

Reklāmas un sludinājumi laikrakstā “Tēvija” 1941. gadā kā vēstures avots

Advertisements in the Newspaper *Tēvija* in 1941 as a Source of History

Ojārs Stepens, *Mg. hist., Mg. art.*

Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes doktorants

Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050

E-pasts: ojars.stepens@inbox.lv

Lai gan parasti vēstures pētniecībā masu informācijas līdzekļos publicētajiem sludinājumiem pievērš maz uzmanības, tie ir nozīmīgs informācijas avots, kas sniedz ziņas par pagātnes norisēm. Tie veido atsevišķu slāni mediju komunikācijā ar sabiedrību, īpaši tādēļ, ka bieži no tiem var gūt ziņas, kuras saistītas nevis ar “oficiālo viedokli”, bet gan ar cilvēkiem patiešām aktuāliem sadzīves jautājumiem (pērk, pārdod, maina, izklaide u. c.). Tāpat sludinājumi atklāj saimnieciskās, politiskās un sabiedriskās dzīves norises. Raksta mērķis ir analizēt reklāmas un sludinājumus Latvijā nacistu okupācijas varas izdotajā oficiālajā laikrakstā “Tēvija” 1941. gadā. Pētījuma hronoloģiskais ietvars izvēlēts, ņemot vērā šādus apsvērumus: 1941. gads bija laiks, kad Latvijā formējās nacistu okupācijas varas sistēma, vēlāk tā pastāvēja vairāk vai mazāk stabilā formā; tieši šajā laika posmā bija raksturīga padomju okupācijas laikā un karadarbībā bojāgājušo radnieku meklēšana ar sludinājumu palīdzību, ar holokausta īstenošanu saistītās nacistu antisemitiskās propagandas uzsākšana un izvēršana u. c. Minēto cēloņu dēļ Latvijas iedzīvotāju ikdienas dzīvē šis laiks bija īpašs, un tas atspoguļojas arī reklāmās un sludinājumos.

Atslēgvārdi: reklāmas, sludinājumi, vēstures avoti, nacistu okupācija.

Although often neglected in historical research, classifieds are an important source of information referring to past events. They form a distinct layer in media communication with the general public. Classifieds are particularly important since they can provide messages that are not subject to different types of the “official opinion”, but rather reflect people's actual lives and concerns (buying, selling, exchanging goods, entertainment, etc.). Classifieds can also hint at ongoing economic, political and social developments. The purpose of the article is to analyse classifieds in the official newspaper *Tēvija* issued by the Nazi occupation power in Latvia in 1941 as a source of historical information. The chronological framework of the research was

chosen taking into account the following considerations: 1941 was the time when the Nazi occupation regime was formed in Latvia (whereas later the situation stabilized). 1941 also marked the period when such phenomena as the search for relatives killed during the Soviet occupation and war or launching and expansion of Nazi anti-Semitic propaganda related to the Holocaust rapidly gained importance. Consequently, this time period was of a particular consequence for the inhabitants of Latvia, and its specifics are also reflected in classifieds regarded as a historical source.

Keywords: classifieds, advertisements, history sources, Nazi occupation.

Problēmas izpēte Latvijas vēstures literatūrā

Jāatzīst, ka aplūkotā problēma Latvijas historiogrāfijā pētīta maz, ir pētījumi par latviešu ikdienas dzīvi nacistu okupācijas laikā, par nacistu propagandu un ekonomisko politiku, kurus var izmantot, šajā rakstā iztirzātos jautājumus iekļaujot plašākā Latvijas vēstures kontekstā.¹ Atzīmējams ir apkopojošais Latvijas Otrā pasaules kara vēstures pārskats “Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)”,² tāpat nozīmīga ir vēsturnieku Edvīna Evarta un Jura Pavloviča monogrāfija “Ikdienas dzīve Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941–1945”³ un Kaspara Zeļļa monogrāfija “Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945)”.⁴ Ir veikti pētījumi par preses izdevumu un preses vēsturi Latvijā, šeit var minēt Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte” projekta “Nacionālā identitāte un komunikācija” ietvaros izdoto rakstu krājumu “Latvijas preses vēsture: diskursi un identitātes” Ojāra Skudras redakcijā.⁵ Atsevišķus aspektus

par nacistu okupācijas laika preses izdevumu izmantošanu, izplatot propagandu, rakstā “Karikatūra kā “kara ierocis”: dažas tendences nacionālsociālistiskajā propagandā” ir pētījis vēsturnieks Dmitrijs Oļehnovičs.⁶ Tēmai par preses izdevumu nozīmi nacistu okupācijas varas politikas veidošanā pievērsies arī vēsturnieks Arturs Žvinklis rakstā “Latviešu prese nacistiskās Vācijas okupācijas laikā”.⁷ Preses izdevumu lomu nacistiskās okupācijas beigu posmā apskatījis K. Zellis pētījumā “Latviešu prese Kurzemē, 1944./45. gads”.⁸ Savukārt attiecībā uz preses lomu nacistu okupācijas laika antisemitisma ideoloģijas izplatīšanā var atzīmēt vēsturnieka Leo Dribina pētījumu “Antisemitisms nacistiskās okupācijas laikā izdotajā presē Latvijā (1941–1945)”.⁹

Vairākos pētījumos pievērsta uzmanība tieši laikraksta “Tēvija” nozīmei nacistu okupācijas režīma politikas un propagandas formēšanā. Minētajā rakstu krājumā “Latvijas preses vēsture: diskursi un identitātes” iekļauts arī Didža Bērziņa pētījums “Latviešu identitātes konstrukcija laikraksta “Tēvija” propagandas materiālos: “mēs un viņi” diskurs (1941. gada jūlijs – 1942. gada janvāris)”.¹⁰ D. Bērziņš ir pētījis arī laikraksta “Tēvija” izmantošanu nacistu antisemitisma propagandā okupācijas sākumposmā – rakstā “Nacistiskā antisemitisma propaganda laikrakstā “Tēvija” 1941. gada jūlijā: latviešu (līdz)dalības diskurs”.¹¹ Vēsturnieki K. Zellis un D. Oļehnovičs veikuši kopīgu pētījumu par laikrakstā “Tēvija” publicēto karikatūru nozīmi nacistu propagandā,¹² K. Zellis publicējis rakstu par nacistu okupācijas sākuma posmā laikrakstā “Tēvija” nodrukāto liriskas darbu statistisko analīzi.¹³

Tomēr jākonstatē, ka minētajā literatūrā sludinājumi un reklāmas kā viens no vēstures avotu veidiem nav pētīti. Arī reklāmas vispārējā vēsture Latvijā vēl joprojām ir lauks, kurā nepieciešama izpēte.¹⁴

Laikmeta politisko un sociālo norišu atspoguļojums laikrakstā “Tēvija” 1941. gadā ievietotajos sludinājumos un reklāmās

Īpaša nacistu okupācijas varas kontroli latviešu laikrakstu izdošana bija plānota jau pirms Vācijas uzbrukuma PSRS.¹⁵ Laikrakstus bija paredzēts pakļaut stingrai cenzūrai.¹⁶ Vācijas karaspēkam ienākot Latvijā 1941. gada jūlijā, visu preses izdevumu kontroli pārņēma Vērmahta Rīgas propagandas nodaļa (*Propagandastaffel Riga*).¹⁷ Jebkurus mēģinājumus izdot neatkarīgus preses izdevumus okupācijas vara jau sākumā apspieda, bez tās kontroles izdevās izdot tikai vienu laikraksta “Brīvā Zeme” numuru 1941. gada 1. jūlijā Rīgā.¹⁸ 2. jūlijā Rīgas vācu komandants laikraksta izdošanu aizliedza.¹⁹

Realizējot iepriekšminētos norādījumus, okupācijas vara 1941. gada jūlijā uzsāka vairāku laikrakstu izdošanu. Pirmais nacistu okupētajā Latvijā iznāca Mārtiņa Vagulāna rediģētais laikraksts “Nacionālā Zemgale” 30. jūnijā Jelgavā.²⁰ Nozīmīgākais no nacistu varas laikā izdotajiem laikrakstiem bija “Tēvija”, kas sāka iznākt 1941. gada 1. jūlijā Rīgā.²¹ Laikmeta vēsturiskās norises atspoguļojās preses izdevumos ievietotajos sludinājumos.

Šajā pētījumā aplūkots, kā laikrakstā “Tēvija” publicētajās reklāmās un sludinājumos atklājas nosacītas tēmas: laikmeta politiskie notikumi, stāvoklis saimnieciskajā dzīvē un kultūras norises. Laikā no 1941. gada jūlija līdz decembrim laikrakstā “Tēvija” tika publicēti apmēram 34 000 sludinājumu. Pirmajos “Tēvijas” numuros jūlija sākumā nebija ievietots neviens sludinājums, 3. jūlija numurā bija 20 sludinājumi. To skaits pieaug no dažiem desmitiem jūlija vidū līdz vairākiem simtiem katrā laikraksta numurā līdz pat gada beigām. Šos sludinājumus var iedalīt vairākās grupās pēc tēmām. Pirmkārt,

sludinājumi, kurus var vērtēt kā zināmā mērā politiskus, – te vispirms jāmin sludinājumi, kuros piederīgie ziņo par padomju varas laikā bojāgājušo bērēm, meklē padomju okupācijas varas un karadarbības laikā pazudušos radniekus, tāpat arī kara laikā nozaudētās materiālās vērtības utt. Pie šīs sludinājumu grupas var pieskaitīt arī nedaudzos nacistu varas iestāžu ievietotos sludinājumus, kuriem cita starpā varēja būt zināms propagandas uzdevums.

Otrkārt, sludinājumi par ekonomikas jautājumiem – tādi bija t. s. dzīvokļu problēmai veltītie sludinājumi. Padomju okupācijas vara ievērojami izpostīja Rīgas un citu pilsētu dzīvojamo fondu, bet karadarbība 1941. gadā radīja vēl nopietnākus postījumus. Savukārt pēc Latvijas nonākšanas Vācijas okupācijā daļa dzīvojamā fonda tika nodota okupācijas armijas un ierēdņu rīcībā, līdz ar to nepieciešamība iegūt dzīvojamās telpas daudziem Latvijas iedzīvotājiem kļuva ļoti aktuāla.

Vēl viena tipiska problēma, kas atspoguļojās arī sludinājumos, bija dažādu preču un materiālu trūkums. Padomju okupācijas varas uzsāktie plašie sociālekonomiskie eksperimenti lielā mērā sagrāva Latvijā ierasto ražošanas un tirdzniecības sistēmu, radot akūtu dažādu preču trūkumu. PSRS un Vācijas kara laikā ekonomikas attīstību kavēja kara postījumi. Arī Vācijas okupācijas vara uzsāka pārveidot Latvijas ekonomiku atbilstoši nacistu ideoloģijas prasībām un jau no pirmajām okupācijas dienām ekspluatēja vācu kara vajadzībām ievērojamus Latvijas tautsaimniecības resursus, kas agrāk bija pieejami privātam patēriņam.

Cita sludinājumos skartā ekonomikas tēma bija darbaspēka pieprasījums. 1940.–1941. gadā padomju okupācijas varas politiskais terors skāra vairākus desmitus tūkstošu Latvijas iedzīvotāju, liedzot viņu darbaspēku izmantot tautsaimniecībā. Sākoties Vācijas un PSRS karam, darbaspēka zaudējumus papildināja ap 50 000 uz

PSRS teritoriju evakuēto Latvijas iedzīvotāju.²² Upru skaitu palielināja nacistu terors, kas 1941. gada vasarā vērsās pret t. s. bijušajiem padomju aktīvistiem, kad tika nogalināti ap 10 000 Latvijas iedzīvotāju.²³ Jau no pirmajām nacistu okupācijas dienām sāktais holokausts no tautsaimniecībā aktīvi iesaistīto cilvēku skaita izslēdza ap 70 000 ebreju, kuri tika nogalināti, ieslodzīti geto un citādi represēti. Līdz ar to jaunu darbinieku meklēšana kļuva par vienu no izplatītākajām sludinājumu tēmām. Kopumā tas atspoguļoja Vācijas okupācijas varas ekonomisko politiku iekarotajās teritorijās, kur par galveno uzdevumu kļuva resursu maksimāla izmantošana kara vajadzībām.²⁴ Īpaša šīs politikas sastāvdaļa, kas sevišķi ietekmēja Latvijas iedzīvotāju uzskatus par vācu okupācijas varu, bija lēmums ātrāk sākt izmantot Latvijas tautsaimniecības resursus, cik iespējams, nemainot padomju okupācijas laikā ieviesto saimniekošanas sistēmu: pārņemt vācu kontrolē padomju nacionalizētos uzņēmumus, nevis atdot tos bijušajiem īpašniekiem utt.²⁵

Bez jau minētajām grupām no "Tēvijā" ievietotajiem sludinājumiem nodalāmi tādi, kuros tematikas ziņā nosacīti var iekļaut sadaļā "kultūras dzīves norises".²⁶ Pirmām kārtām tādi ir paziņojumi par izklaides un sabiedrisko pasākumu norisi, tie ļauj gūt ieskatu to pasākumu klāstā, kādi Latvijas iedzīvotājiem bija pieejami kara laikā. Šeit, protams, izceļas dažādi pasākumi un sarīkojumi, kuri bija specifiski tieši nacistu okupācijas laikam (piemēram, organizācijas "Tautas palīdzība" rīkotie). No kopējā sludinājumu klāsta nodalāmi arī tie, kas informē par Latvijas kino un teātru repertuāru un ļauj izpētīt, kāda vieta to programmās bija atvēlēta nacistu ideoloģijas propagandai. Tāpat jānodala sludinājumi, kas reklamē tiešus nacistu okupācijas varas propagandas pasākumus, piemēram, aicinājumi iegādāties dažādus nacistu propagandas materiālus.

1940.–1941. gada upuru un zaudējumu tēma

Pirmais sludinājums, kurā paziņots, ka Atis Jaunzems un Jānis Fridrihs Jaunzems miruši "upura nāvē Salaspilī 29. jūnijā, 1941", ievietots "Tēvijās" 3. jūlija numurā.²⁷ Sludinājumi saistībā ar padomju okupācijas laika terora upuriem vai karadarbības laikā bojāgājušajiem tika publicēti visu gadu, to skaits ievērojami samazinājās tikai novembrī. Jūlija pirmajā pusē šī tēma dominēja sludinājumu kopējā masā. Jau minētajā "Tēvijās" 3. jūlija numurā, piemēram, kopumā bija ievietoti 20 sludinājumi, no tiem upuru tēmai veltīti 12;²⁸ no 5. jūlija numurā publicētajiem sludinājumiem (61) šai tēmai veltīti 27.²⁹ Pamatā var izšķirt tuvinieku paziņojumus par piederīgo bojāeju padomju okupācijas laikā un sludinājumus, kuros iedzīvotāji aicināti sniegt ziņas par padomju okupācijas laikā pazudušajiem. Tā "Tēvijās" 12. jūlija numurā publicēti 132 sludinājumi, no tiem 14 ir paziņojumi par padomju terorā bojāgājušo bērēm un trīs lūgumi palīdzēt atrast pazudušos.³⁰ 5. augusta "Tēvijās" numurā publicēti sludinājumi par padomju terorā nogalinātu četrus cilvēkus bērēm un 46 sludinājumi par pazudušu personu meklēšanu.³¹

Kā tipiski šādu sludinājumu paraugi turpmāk citēti paziņojumi no laikraksta jūlija un augusta numuriem. 14. jūlijā "Tēvijā" publicēja paziņojumu par padomju terora laikā nogalinātā Lāčplēša Kara ordeņa Voldemāra Brašes nāvi: "Mūsu mīļotais Voldemārs Braše [...] nošauts no komunistiem Rīgas centrālcietumā š. g. 28. jūlijā. Sieva un piederīgie." Turpat publicēts paziņojums par ārsta Teodora Volframa nāvi padomju terora laikā: "Š. g. jūnijā žīdu un komunistu noslepkavots ārsts Teodors Volframs bij. Liepājas slimnīcas direktors. Apbedīts Liepājas Centrālkapsētā. Dzilās sērās piederīgie."³² 11. augusta numurā ievietots sludinājums vēstija par Oskara Henninga nāvi: "Mūsu

miļo Oskaru Henningu š. g. 28. jūnijā noslep- kavoja komunistu bendes. Apglabāts š. g. jū- lijā Rīgā, Meža kapos. Sērojošie piederīgie.”³³ Tipisks bezvēsts pazudušo meklēšanas sludinājums ir arī 14. jūlija “Tēvijas” numurā ievietotais paziņojums par Jāņa Šmita un Konstantīna Kalniņa meklēšanu: “Kas ko zinātu par Jāni Šmitu no Ogres pag. Emmas dzirnavām, apc. 25. VI un aizvestu uz Ma- donas cietumu, un Konstantīnu Kalniņu no Liepkalnes pag., apc. 22. VI, paziņot Marijas ielā 82–84, dz. 80, E. Kanai.”³⁴ Savukārt 23. augusta numurā radinieki meklēja bezvēsts pazudušo karavīru Kārli Arvēdu Jansonu: “Ja kāds ko zinātu par bij. Zenīt- baterijas pulka 5. baterijas šoferi Kārli Arvē- du Jansonu [...] lūdz paziņot Ogresgala pag. Puriņos M. Jansonam.”³⁵ Turpmākajos laik- raksta numuros šādu sludinājumu skaits samazinājās, tomēr neizzuda līdz pat gada beigām. “Tēvijas” 11. decembra numurā ievietoti pieci,³⁶ bet 27. decembra numurā trīs sludinājumi, meklējot padomju okupā- cijas laikā pazudušos.³⁷

Vairākos paziņojumos lūgts līdzpilso- ņus palīdzēt atrast kara laikā pazudušās mantas – daudzi iedzīvotāji cerēja atkal atsākt miera laika dzīvi. Jāatzīmē, ka mē- ģinājumi ar sludinājumu palīdzību atrast kara laikā pazudušās mantas ar laiku skait- liski samazinājās, tomēr ik pa brīdim tika atkārtoti līdz pat gada beigām. Visbiežāk ar sludinājumu palīdzību meklēti pazudu- šī zirgi un transportlīdzekļi, liela daļa no tiem izrādījās iznīcināti karadarbības lai- kā. “Tēvijas” 5. augusta numurā ievietots Jelgavas lombarda sludinājums, meklējot pazudušās materiālās vērtības: “Jelgavas pilsētas lombardam komunisti nolaupijuši zelta priekšmetus un pulksteņus. [...] Atrašanas ga- djumā ziņot lombardam Jelgavā.”³⁸ 24. jūlijā ievietots viens no pirmajiem sludinājumiem par karadarbības laikā pazuduša transportli- dzekļa meklēšanu: “Kas ko zinātu par vieglo auto Mercedes Benz [...], lūdz paziņot Dzir- navu ielā 67–12.”³⁹ “Tēvijas” 11. augusta

izdevumā īpašnieks meklēja pazudušu Ford markas automašīnu: “Pret pateicības algu kas varētu uzrādīt bolševiku aizvestā tumši zilā “Ford” limuzīna 1930. g. mod., braukš. Nr. 727, [...] atrašanās vietu, sniegt ziņas par to rakst. A. Bētiņam, Madlienas aptiekā.”⁴⁰ Reizēm norādīta atradēja atlīdzības sum- ma, piemēram, sludinājumā 27. decembrī, meklējot pazudušu zirgu: “RM 60. – mak- sāju tam, kas varētu uzrādīt š. g. 23. jūnijā lielnieku Madonā rekvizēto zirgu. 5. g. v., bēru. 163 centm. augstu, krēpes un aste mel- nas [...] Ziņot A. Saliņam Meirānu pag. [...]” Turpat ievietots sludinājums, kas apliecina, ka reizēm zudušo izdevās atrast – Rēzeknes pilsētas valdes paziņojums, ka tiek meklēts īpašnieks jūnija beigās pamestam zirgam, ko “atstājis kāds šķūtnieks, kuram vajadzējis vest tālāk kādu bēgošās Sarkanarmijas koman- dieri, un pats aizmucis”.⁴¹

Šīs grupas sludinājumi sniedz intere- santu informāciju par Latvijas iedzīvotāju dzīvi okupāciju varas maiņas laikā. Šādu sludinājumu īpatsvars visu 1941. gadā publicēto sludinājumu vidū nav liels, tie veido tikai mazu daļu no sludinājumu kop- skaita, tomēr tiem ir izteikta informatīvā spriedze. Tāpat jāatzīmē sakritība, ka mi- nētie sludinājumi lielākoties publicēti pe- rioda sākumā un kopējā sludinājumu masā 1941. gada jūlija sākumā ir dominējošie.

Nacistu okupācijas režīma politika un propaganda

Sludinājumu, kas saistīti ar nacistu propagandu, nav daudz. Protams, tas bija ļoti specifisks propagandas veids. Nacistu propaganda sludinājumos galvenokārt iz- paudās dažādos aicinājumos iedzīvotājiem iegādāties nacistu aģitācijas materiālus un varas simbolus. Viens no šādiem slu- dinājumiem ievietots laikraksta “Tēviņa” 12. jūlija numurā: “Lielvācijas karogi kat- rā daudzumā dabūjami firmā “Gentleman”

Kaļķu ielā 22/24. [...] Savukārt laikraksta 24. jūlija izdevumā iedzīvotājiem bez Vācijas karogiem piedāvāts iegādāties arī Latvijas karogus: "Lielvācijas un Latvijas karogus gatavo E. Junde. Ķertrūdes ielā 20–20 [...]"⁴³ Bez karogiem aktuāls bija arī citu propagandas materiālu piedāvājums, piemēram, sludinājumā "Tēvijas" 19. jūlija numurā: "Lielvācijas vadoņa Ādolfa Hitlera ģimenes dabūjamas rakstāmielietu veikalā Blaumaņa ielā 38–40."⁴⁴ Aicinājumi iegādāties nacistu aģitācijas materiālus nav vienīgie sludinājumi, kuros izpaudās nacistu propaganda, piemēram, 24. jūlija numurā publicēts paziņojums par Vācu muzeja atklāšanu Rīgā: "Vācu Mūzejs Rīgā. Pirmais mūzejs, kas atvērts no padomju virskundzības atbrīvotajās teritorijās, ir Vācu mūzejs Rīgā. Tani redzami vācu vēstures pieminekļi Baltijā [...]"⁴⁵

Vairākos sludinājumos izpaudās arī nacistu uzsāktā antisemitisma politika, vēršanās pret ebrejiem un viņu vajāšana. Piemēram, "Tēvijas" 8. novembra numurā ievietots kādas grāmatnīcas Rīgā, Marijas ielā, sludinājums par dažādu grāmatu u. c. materiālu iepirkšanu: "Grāmatas un pastmarkas pērk katrā vairumā un visās valodās [...] Žīdu un žīdu izdotas grāmatas nepērk."⁴⁶ Pret ebrejiem vērsto nacistu okupācijas varas politiku apliecina arī paziņojumi par dažādu ebreju organizāciju likvidāciju. Tā "Tēvijas" 1. novembra numurā ievietots sludinājums par Ebreju sporta biedrības likvidāciju: "Valsts statistiskās pārvaldes sporta pulciņa, Rīgas sporta putnkopības pārraudzības b-bas, Rīgas šacha biedrības senioru kluba un Žīdu sporta biedrības "Hakoah" likvidators uzaicina augšminēto likvidējamo biedrību debitorus, kreditorus [...] pieteikties likvidatoram [...]"⁴⁷

Tāpat no sludinājumiem varēja uzzināt par dažādu padomju varas izveidotu organizāciju likvidāciju. "Tēvijas" 4. septembra numurā ievietots sludinājums par Latvijas Padomju rakstnieku savienības likvidāciju: "Rakstnieku savienības likvidators uzaicina visas personas un iestādes, kam no Rakstnieku

savienības kas pienākas [...] pieteikt savas prasības un nokārtot savas saistības mēneša laikā [...]"⁴⁸

Minētās grupas sludinājumi dod būtisku ieskatu nacistu okupētās Latvijas dzīvē. Attiecībā uz sludinājumiem par nacistu simbolikas un propagandas materiālu tirdzniecību jāpiezīmē, ka lielā mērā tiem bija raksturīga informatīva, nevis propagandas funkcija, jo propagandas izplatīšanai piemērotāki bija citi līdzekļi (plakāti, kino u. c.). Šāda tipa sludinājumu īpatsvars kopējā skaitā nav liels, kaut gan tie atkārtojas visā aplūkojamajā laika posmā.

Kara laika ekonomiskās problēmas. Dzīvokļu jautājums

Nepieciešamība atrast dzīvesvietu daudziem Latvijas iedzīvotājiem kara laikā kļuva ļoti aktuāla. "Tēvijā" pirmais sludinājums par dzīvokļa meklēšanu ievietots jau 3. jūlijā: "Istabiņu klusā ģimenē meklē nedzēr., nesmēķ. kungs [...]"⁴⁹ Gada pēdējos mēnešos tomēr sludinājumu skaits samazinājās. "Tēvijas" 25. jūlija numurā ievietots sludinājums: "Mazu dzīvokli 2 istabas, Doma l. tuvumā meklē vientuļa persona. [...]"⁵⁰ Viens no pēdējiem sludinājumiem, meklējot dzīvojamās telpas, ievietots "Tēvijas" 27. decembra numurā: "Students – laicnieks meklē ērtu mēbelētu istabu. [...]"⁵¹

Īpašu interesi izraisa sludinājumi, kas liecina par nacistu okupācijas varas politiku. 1941. gada vasarā un rudenī, veidojot okupācijas administrāciju, Latvijā iesūtīja vairākus tūkstošus vācu ierēdņu, tāpat dzīvojamās platības bija nepieciešamas okupācijas karaspēka virsniekiem. Jāatzīmē, ka ne vienmēr sludinājumos tika norādīts, ka dzīvokli meklē tieši okupācijas varas ierēdnis, tomēr par to ļauj spriest izmantotais formulējums "dzīvokli meklē valsts vācietis", piemēram, sludinājumā "Tēvijas" 22. augusta numurā: "Mēbelētas istabas vai visu dzīvokli,

eventuēli atsevišķu mājiņu centrā vai klusā solidā rajonā [...] vēlas irēt valsts vācietis ilgākam laikam [...].”⁵² Līdzīgs sludinājums arī 10. septembra numurā: “Valsts vācietis meklē [...] 2 gaišas, ļoti labi mēbelētas istabas ar apkalpošanu un visām ērtībām [...].”⁵³ Tāpat arī 21. oktobra numurā: “Mēbelētas istabas steidzami meklē iebraucēju – valstsvāciešu ierēdņu vajadzībām ilgākam laikam. [...]”⁵⁴ Viens no pēdējiem šādiem sludinājumiem ievietots “Tēvijas” 8. decembra numurā: “Mēbelētas istabas steidzami meklē valstsvāciešu-iebraucēju vajadzībām.”⁵⁵

Minētā sludinājumu grupa atspoguļo būtisku problēmu kara laika sadzīvē, jo tā veido apmēram trešdaļu no saimnieciskajai dzīvei veltītajiem sludinājumiem. Lai gan perioda sākumā šādu sludinājumu ir vairāk, tie parādās arī turpmāk. Savukārt sludinājumu, kuros okupācijas varas pārstāvji meklē dzīvokļus, vairāk ir perioda sākumā (jūlijā, augustā, septembrī), kad nacisti veidoja iekaroto teritoriju pārvaldi. Vēlāk to skaits ievērojami samazinās – tas skaidrojams ar nacistu pārvaldes sistēmas stabilizēšanos, tāpat arī ar ievērojamu apdzīvojamo platību (tai skaitā holokaustā iegūto) nonākšanu okupācijas varas kontrolē, kas ļāva uzsākt centralizētu tās izmantošanu nacistu ierēdņu vajadzībām.

Karalaika ekonomiskās problēmas. Preču deficīts

Vēl viena karalaika problēma bija dažādu preču un izejmateriālu trūkums. Vācijas okupācijas vara Latvijas tautsaimniecības resursus jau ar pirmajām dienām izmantoja kara vajadzībām. Laikrakstos parādījās vācu iestāžu un privātfirmu sludinājumi, meklējot iespējas iepirkt dažādus materiālus un resursus. Ja veikalos brīvi iegādāties vajadzīgās preces bija grūti, par vienu no risinājumiem kļuva savstarpēja preču apmaiņa starp iedzīvotājiem, un tai

noderēja arī sludinājumi laikrakstos. Jau “Tēvijas” 3. jūlija numurā ievietots sludinājums: “Stikla lūžņus pērk katrā daudzumā stiklu fabrika Narvas ielā 2.”⁵⁶ “Tēvijas” 9. oktobra numurā ievietots kādas vācu firmas sludinājums: “Lielāka Lielvācijas firma meklē pirkt vai irēt 3–4 transporta automobiļus jaunus vai lietotus.”⁵⁷ Raksturīgi arī sludinājumi, kas liecina par iedzīvotāju mēģinājumiem atjaunot privāto uzņēmējdarbību, bet tam bija nepieciešams iegādāties darbarikus un materiālos resursus. 25. jūlijā sludinājumā “Tēvijā” meklēti izejmateriāli ražošanas vajadzībām: “Atspēru matračus, lietotus, pērk Blaumaņa ielā 10 taps. darbnīcā.”⁵⁸ 1. novembra “Tēvijā” ievietots paziņojums: “Pērkam apģērbus, veļu, traukus un c. mantas, Adolfa Hitlera (Brīvības) ielā 42 [...]”⁵⁹ Laikraksta 9. oktobra numurā ievietots sludinājums: “Pērk kartupeļus, saknes, dārzājus lielos vairumos Rīgas pilsētas Sociālās nodrošināšanas pārvaldes Centrālā produktu noliktavā Rīgā, Centrāltirgū [...]”⁶⁰ Pirkšanas un pārdošanas sludinājumi bieži liecināja par mēģinājumiem, izpārdodot dažādas privātās mantas, iegūt nepieciešamos naudas līdzekļus. “Tēvijas” 27. decembra numurā ievietots sludinājums: “Rīgas pilsētas lombarda veikals M. Ķēniņu ielā 8, [...] pērk un pieņem pārdošanai komisijā lietotas drēbes, veļu, mēbeles daž. citas mantas.”⁶¹ Savukārt laikraksta 20. septembra numurā publicēts paziņojums: “[Pērk] Uzvalka drēbi vai uzvalku vid. auguma.”⁶² 6. decembrī kāda ģimene ievietoja sludinājumu: “Pārdod lietotas dāmu, bērnu galošas, botes un kurpes. 33.–38. nr., 1 dāmu un 1 bērnu mēteļi. 12 g. v. Skolas ielā 25–22. I stāvā, sestdien no 16–19. Uzpircējiem nenākt.”⁶³

Dažādu preču tirdzniecība veido lielāko daļu no saimnieciskajai dzīvei veltītajiem sludinājumiem – aptuveni vienu trešdaļu. Tie atspoguļo situāciju, kad preču trūkumu veikalos iedzīvotāji centās pārvarēt, tirgojoties savā starpā. Šādu sludinājumu skaits ir apmēram vienāds visā periodā.

Tas liecina, ka preču deficīts bija pastāvīga problēma, ko nespēja novērst okupācijas varas pretpasākumi – kartiņu ieviešana, propaganda u. c.

Karalaika ekonomiskās problēmas. Darbaspēka tēma

Viena no aktuālākajām sludinājumu skartajām tēmām bija darbaspēka pieprasījums un piedāvājums. Raksturīga laikmeta iezīme bija nepieciešamība pēc dažādiem speciālistiem ar vācu valodas zināšanām – tādi bija vajadzīgi nacistu okupācijas varas iestādēm un arī privātzņēmumiem. “Tēvijas” 28. augusta numurā ievietots sludinājums: “*Ādažu pagasta valdei vajadzīgs kancelejas ierēdnis(ne) vācu valodas pratējs(ja). Vēlama prakse pašvaldības darbā. Piet. rakstiski līdz š. g. 2. septembrim, iesniedzot īsu dzīves aprakstu [...]*”⁶⁴ Lidzīgu sludinājumu “Tēvijas” 26. novembra numurā ievietoja Smiltenes pagasta valde: “*Smiltenes pagasta valdei, Valkas apriņķī, vajadzīgs iestrādājies kancelejas ierēdnis-ne, kas pārvalda (mutiski un rakstiski) vācu valodu un ir strādājis kancelejas darbus. Personām, kas vēlas ieņemt šo amatu, lūgumi ar dzīves aprakstu un dokumentiem par izglītību, veselības stāvokli, līdzšinējo praksi un politisko uzticamību iesūtāmi pagasta valdei līdz š. g. 29. novembrim. [...]*”⁶⁵ Vācu valodas zināšanas bija nepieciešamas arī vienkāršāku darbu veicējiem. “Tēvijas” 2. decembra numurā ievietots sludinājums, ka tiek meklētas virtuves strādnieces: “*2 jaunas meitenes, latvietes, vēlams, kas drusku prot vācu valodu, vajadzīgas par palīdzēm virtuvē un pie istabām. Pieteikties Rotas kantorī, Blaumaņa ielā 38/40.*”⁶⁶

Kara sākuma juku laikos daudzi uzņēmumi bija spiesti pārtraukt darbību, tomēr tie centās, cik iespējams, saglabāt savus strādniekus, tos nosūtot bezalgas atvaļinājumos, lai, situācijai stabilizējoties, varētu atsākt darboties. Bieži strādniekus

okupācijas vara nosūtīja uz laukiem ražas novākšanas darbos, un rudenī tie atgriezās darbā savos uzņēmumos. 19. jūlijā laikrakstā “Tēvija” Rīgas šifera fabrika ievietoja šādu sludinājumu: “*Rīgas šifera fabrikas strādniekiem atvaļinājumi tiek pagarināti līdz š. g. 27. jūlijam ieskaitot.*”⁶⁷ Par saimnieciskās dzīves stabilizēšanos 1941. gada otrajā pusē, kad karadarbība aizvirzījās prom no Latvijas, liecina arī pieaugošs skaits sludinājumu, ka tiek meklēti darbinieki, piemēram, 7. jūlijā: “*Telefona līniju atjaunošanas darbiem Rīgas apkārtnē un provincē vajadzīgi vadu licēji. Pieteikties 4. telegrafa un telefona rajonā.*”⁶⁸ Vēlāk jaunus darbiniekus sāka meklēt arī lielāki uzņēmumi, kuri atjaunoja un, saņēmuši okupācijas varas pasūtījumus, pat paplašināja savu darbību. 22. augustā jaunus strādniekus meklēja Rīgas rauga un liķiera fabrika: “*Strādnieki, vajadzīgi Rīgas rauga un liķiera fabr. Rīgā, Ganību dambī [...]*”⁶⁹ Jaunus darbiniekus pēc kara sākuma juku laika meklēja arī daudzas pašvaldības institūcijas. “Tēvijas” 27. septembra numurā ievietots Mērsraga pagasta valdes sludinājums: “*Mērsraga pagasta valdei Talsu apriņķī vajadzīgs pagasta sekretārs. Pieņemšana š. g. 2. oktobrī. Lūgumi līdz ar dokumentiem par izglītību, sekretāra tiesībām, līdzšinējo darbību un vietējās policijas atsauksmi iesūtāmi pagasta valdei līdz minētai dienai.*”⁷⁰

Arī šīs grupas sludinājumi veido apmēram trešdaļu no saimnieciskajai dzīvei vēltajiem sludinājumiem. Vairāk to ir perioda sākumā (jūlijā, augustā, septembrī) – tas saistāms ar karadarbības izraisīto saimniecisko grūtību pakāpenisku pārvarēšanu, tomēr šādi sludinājumi publicēti arī turpmāk.

Kultūra un izklaide

Bez iepriekš aplūkotajām vēl viena sludinājumu tēma ir kultūra un izklaide – dažādas reklāmas un paziņojumi par kultūras, izklaides un sabiedrisko pasākumu

rikošanu. Starp tiem bija arī pasākumi, kas saistīti ar nacistu okupācijas režīma propagandas izplatīšanu. Pirmajos "Tēvijas" numuros jūlija sākumā sludinājumu par kultūras un izklaides pasākumiem praktiski nebija. Karadarbībai aizvirzoties prom no Latvijas teritorijas un nacistu okupācijas pārvaldei nostiprinoties, okupētajā Latvijā zināmā mērā atjaunojās stabila sadzīve un līdz ar to arī kultūras dzīve. Jau jūlija beigās un augustā savu darbību bija atsākuši kinoteātri, teātri, muzeji un citas kultūras iestādes. Vieni no interesantākajiem ir tie sludinājumi, kuri liecina par nacistu varas propagandas pasākumiem, piemēram, "Tēvijas" 12. decembra numurā: "*Vācu armijas pirmais lielkoncerts par labu vācu Ziemas palīdzībai un latviešu Tautas palīdzībai. Svētdien, 1941. gada 14. decembrī Virsnieku klubā (Latviešu Biedrības namā) [...]*"⁷¹

Tomēr visvairāk par okupācijas režīma propagandu liecina sludinājumi ar Rīgas kinoteātru repertuāru 1941. gada vasarā un rudenī.⁷² 14. jūlijā laikrakstā ievietots sludinājums:⁷³ "*Kinoteātris "Renesanse" [...] "Vācijas uzvaras gājiens".*"⁷⁴ Skatītājiem bija paredzēts demonstrēt dokumentālo kinožurnālu par Vācijas armijas uzvarām frontē. 25. jūlijā laikrakstā atkal ievietots sludinājums par šīs filmas demonstrēšanu, šoreiz kinoteātros "AT", "Aina", "Liesma" un "Renesanse".⁷⁵ Vienlaikus šajā sludinājumā minēts, ka kinoteātri *Splendid Palace* tiek rādīta antisemitiskā nacistu propagandas filma "Žīds Ziss".⁷⁶ Arī sludinājumā "Tēvijā" 16. augustā skatītājiem piedāvātas nacistu propagandas filmas.⁷⁷ Kinoteātri "AT" – dokumentālās filmas "Staļina līnijas pāriešana", "Berlīne – Olimpiādes pilsēta", "Mūsu Zēni"⁷⁸ un "Vācu ieroču kaltuves".⁷⁹ 27. oktobrī sludinājums laikrakstā "Tēvija" piedāvāja skatītājiem šādas nacistu propagandas filmas⁸⁰ – "Padomijas un angļu sagraušana", "Veselīga jaunatne – spēcīga tauta", "Mūsu bērni – mūsu nākotne", "Vācijas ieroču kaltuves", "Kad vīri aizceļo",⁸¹

"Uguns kristības" un kinožurnālu "Nedēļas apskats".

Bez propagandas filmām plašs bija arī mākslas filmu piedāvājums. Raksturīgi, ka nacistiskās okupācijas apstākļos lielākā daļa Latvijā izrādīto filmu bija vācu ražojums. 12. jūlijā Rīgas kinoteātros piedāvājumā bija⁸² drāma "Bel Ami"⁸³ un piedzīvojumu filma "Kongo ekspresis".⁸⁴ 25. jūlijā – "Bel Ami". 18. augustā⁸⁵ – ASV mākslas filma "Kāzu nakts",⁸⁶ čehu filmu "Julika",⁸⁷ ASV filmas "Pagājušās nakts meitene",⁸⁸ "Milu nemuito"⁸⁹ un "Operas balle".⁹⁰ 15. septembrī⁹¹ – "Hallo, Janine",⁹² "Bel Ami", "Kāzu nakts", "Nevainīgā mīļākā",⁹³ "Kriminālkomisārs Eiks",⁹⁴ "Operas balle", dokumentālā filma "Iglu mūžīgā klusēšana",⁹⁵ "Neskati vīru no cepures",⁹⁶ "Deju virpuli".⁹⁷ 22. septembrī⁹⁸ – "Deju virpuli", "Hallo, Janine", "Operas balle", "Deju virpuli", "Iglu mūžīgā klusēšana", "Neskati vīru no cepures", "Nevainīgā mīļākā", "Pandūrs Trenks",⁹⁹ "Cieņa mūzika",¹⁰⁰ "Kāzu nakts", "Mūsu Zēni".

Bez kino piedāvājuma sludinājumi laikrakstos ļauj spriest arī par citiem tobrīd pieejamiem izklaides pasākumiem. Līdzīgi kā kino, arī teātri 1941. gada vasarā un rudenī ar sludinājumu palīdzību regulāri informēja publiku par savu repertuāru. 25. jūlijā Dailes teātris Rīgā laikrakstā "Tēvija" ievietoja sludinājumu, piedāvājot Rūdolfa Blaumaņa "Trīnes grēkus". Rīgas opera tai pašā laikā reklamēja izrādes "Čigāņu barons" un "Karmena".¹⁰¹ 31. jūlijā Dailes teātris atkal piedāvāja izrādi "Trīnes grēki", bet Rīgas opera – izrādi "Čigāņu barons" un baleta vakaru.¹⁰² 25. augustā Dailes teātra sludinājums aicināja uz izrādēm "Burvju liesma" un "Trīnes grēki", Rīgas opera piedāvāja izrādes "Grafs Luksemburģis", "Masku balle", "Gulbju ezers", "Čigāņu barons" un "Aīda".¹⁰³ 26. novembrī Dailes teātris reklamēja izrādes "Jūras vilki" un "Trīnes grēki", Rīgas opera – operas "Baņuta", opereti "Čigāņu barons" un operu "M-me Butterfly".¹⁰⁴ 2. decembrī Dailes teātris

piedāvāja izrādes “Jūras vilki” un “Maija un Paija”, Rīgas opera – operu “Baņuta”, baletu “Rozes gars” un operu “Skrejošais holandiešis”.¹⁰⁵ Rīgas Filharmonija 31. jūlijā sludinājumā piedāvāja Marisa Vētras un Ādolfā Kaktiņa koncertu: “*Sestd., 2. augustā plkst. 19 Mariss Vētra, Ādolfis Kaktiņš dziedās Franz Schubert un Emīla Dārziņa dziesmas. Pie klavierēm L. Garūta.*”¹⁰⁶ 26. septembrī reklāma “Tēvijā” informēja, ka Doma baznīcā 28. septembrī notiks “*Bacha koncerts [...] Piedalās: V. Kačalovs (ērģeles), A. Teichmanis (čello).*”¹⁰⁷

Ar sludinājumiem laikrakstā “Tēvija” savus pasākumus regulāri reklamēja arī Rīgas cirks. Sludinājums 25. jūlijā vēstīja: “*Cirks Merķeļa ielā sākot [...] ar 26. jūliju, ikvakarus pl. 18.30, sniegs interesantu programmu, kurā, dalību ņems: artisti, zirgi, suņi, lauvas un lāči [...].*”¹⁰⁸ 2. oktobrī Rīgas cirks aicināja uz “*Ziemas sezonas atklāšanu. Programmā Rob. Cimzes trupa un motocikls cirka arēnā.*”¹⁰⁹ Savus sludinājumus “Tēvijā” regulāri ievietoja arī Rīgas hipodroms, varietē teātris *Frasquita* un citi. *Frasquita*, piemēram, 1. novembrī piedāvāja plašu programmu: “*Šodien jaunā lielā novembra programma ar 26 pirmklasīgiem numuriem [...].*”¹¹⁰

Kultūras dzīvei veltīto sludinājumu ir ļoti daudz, apmēram trešdaļa no visiem sludinājumiem. Aplūkojamā perioda sākumā (jūlijā) to ir relatīvi mazāk, bet turpmāk to skaits pieaug. Šie sludinājumi sniedz informāciju par plašu kultūras norišu klāstu – kino, teātri, mākslas izstādēm, dažādiem sarīkojumiem utt. Spriežot pēc sludinājumu skaita un tajos pieejamās informācijas, aplūkojamajā periodā Latvijas kultūras dzīve bija intensīva un bagāta.

Secinājumi

Vēstures izpētei ir pieejami dažādi informācijas avoti, to skaitā var minēt arī reklāmās un sludinājumos iekļautās ziņas,

konkrēti – nacistu okupācijas varas perioda sākumā, 1941. gadā, laikrakstā “Tēvija” publicētās reklāmas un sludinājumus. Izanalizējot tajos iekļauto informāciju, iespējams iegūt ziņas par attiecīgā laika posma Latvijas iedzīvotāju dzīvi.

Var izšķirt vairākas sludinājumu tēmas. Aplūkojamā perioda sākumā – 1941. gada vasarā – raksturīgi sludinājumi, ar kuru palīdzību tika meklēti padomju okupācijas un karadarbības laikā bojāgājušie radnieki. Nākamā lielākā sludinājumu un reklāmu grupa sniedz informāciju par Latvijas iedzīvotāju sadzīves problēmām nacistiskās okupācijas laika sākumā. Vispirms jāmin ekonomiskās attīstības īpatnības, kas raksturīgas nacistu okupācijas posmam – preču deficīts tirdzniecībā, dzīvojamo telpu trūkums, tāpat arī dažādu uzņēmumu darbībai nepieciešamo izejmateriālu un resursu iepirkumi. Vēl vienu sludinājumu un reklāmu bloku veido ziņas par kultūras un izklaides pasākumu rīkošanu. Bez visa minētā jāatzīmē, ka laikrakstā “Tēvija” publicētajās reklāmās un sludinājumos, lai arī nedaudz, tomēr atspoguļojās arī laikmeta politiskās norises – nacistu okupācijas varas propaganda un nacistu ekonomiskā politika okupētajā Latvijā.

Par katras minētās sludinājumu grupas nozīmīgumu liecina arī tās īpatsvars pārējo sludinājumu vidū. Šeit gan jāņem vērā fakts, ka noteikt pilnīgi precīzu katras grupas sludinājumu skaitu ir grūti tādēļ, ka vairums sludinājumu tēmu pārklājas, piemēram, sludinājumi, kur vācu okupācijas varas pārstāvji meklē dzīvojamās platības, iekļaujas saimnieciskās dzīves vajadzībām veltīto sludinājumu klāstā. Tomēr ir iespējams noteikt aptuvenu rakstā aplūkoto sludinājumu grupu īpatsvaru. Sludinājumi, kuros radnieki meklēja padomju varas laikā vai karā bojāgājušos, dominē perioda sākumā – 1941. gada jūlija pirmajā pusē. Savukārt kultūras dzīvei veltīto sludinājumu skaits ir mazs perioda

sākumā, bet vēlāk pieaug līdz apmēram trešdaļai no kopējā sludinājumu skaita. Saimnieciskajai dzīvei veltīto sludinājumu skaits ir vislielākais, vairāk nekā puse visu sludinājumu, un tajos iekļaujas arī rakstā aplūkotas tēmas – dzīvokļu jautājums, preču deficīta radīto problēmu risināšana u. c.

Var secināt, ka lielākā daļa sludinājumu nacistu okupācijas laikā liecina par cilvēku ikdienas dzīves problēmām, tomēr daudz uzmanības veltīts arī specifiskiem jautājumiem – upuru pieminēšanai, bojāgājušo meklēšanai, okupācijas varas politikas ietekmei ikdienas dzīvē; tas liecina, cik nozīmīgas šīs tēmas bijušas iedzīvotāju ikdienā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Sludinājumus un reklāmas arī citur pasaulē kā vēstures avotus izmanto reti, tomēr atsevišķos gadījumos tie ir ļoti nozīmīgi kādas vēstures problēmas izpētē, piemēram, analizējot ASV verdzības vēsturi, būtisks avots ir sludinājumi 18.–19. gadsimta laikrakstos par izbēgušo vergu meklēšanu. Sk., piemēram, Databases of Runaway Slave Advertisements. In: U. S. History: Primary Source Collections Online. Pieejams: <https://shsulibraryguides.org/c.php?g=86715&p=558455> (skatīts 25.09.2019.).
- ² DAINA BLEIERE, ILGVARS BUTULIS, INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, ANTONIJS ZUNDA. Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945). Rīga 2008.
- ³ EDVĪNS EVARTS, JURIS PAVLOVIČS. Ikdienas dzīve Latvijā nacistiskās Vācijas okupācijas laikā 1941–1945. Rīga 2016.
- ⁴ KASPARS ZELLIS. Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945). Rīga 2012.
- ⁵ OJĀRS SKUDRA (red.). Latvijas preses vēsture: diskursi un identitātes. Rīga 2010.
- ⁶ DMITRIJS OĻEHNOVIČS. Karikatūra kā “kara ierocis”: dažas tendences nacionālsociālistiskajā propagandā. In: DZINTARS ĒRGLIS (sast.). Latvija nacistiskās Vācijas okupācijas varā, 1941–1945. Rīga 2004 (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 11), 30.–39. lpp.
- ⁷ ARTURS ŽVINKLIS. Latviešu prese nacistiskās Vācijas okupācijas laikā. In: DAINA BLEIERE, IVETA ŠKINĶE (sast.). Latvija Otrajā pasaules karā: starptautiskās konferences materiāli, 1999. gada 14.–15. jūnijs. Rīga 2000 (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 1), 353.–359. lpp.
- ⁸ KASPARS ZELLIS. Latviešu prese Kurzemē, 1944./45. gads. In: Starptautiska zinātniskā konference “Otrā pasaules kara beigās Kurzemē – zināmais, aizmirstais, pētāmais” Liepājā 2005. gada 14. aprīlī. Liepāja 2005, 25.–27. lpp.
- ⁹ LEO DRIBINS. Antisemitisms nacistiskās okupācijas laikā izdotajā presē Latvijā (1941–1945). In: BLEIERE, ŠKINĶE, Latvija Otrajā pasaules karā, 360.–371. lpp.
- ¹⁰ DIDZIS BĒRZIŅŠ. Latviešu identitātes konstrukcija laikraksta “Tēvija” propagandas materiālos: “mēs un viņi” diskurs (1941. gada jūlijs – 1942. gada februāris). In: SKUDRA, Latvijas preses vēsture: diskursi un identitātes, 123.–143. lpp.
- ¹¹ DIDZIS BĒRZIŅŠ. Nacistiskā antisemitisma propaganda laikrakstā “Tēvija” 1941. gada jūlijā: latviešu (līdz)dalības diskurs. In: Latvijas Arhīvi 2009, Nr. 4, 63.–98. lpp.
- ¹² KASPARS ZELLIS, DMITRIJS OĻEHNOVIČS. Laikraksta “Tēvija” karikatūras kā nacistiskā okupācijas režīma propagandas līdzeklis (1941–1941). In: Latvijas Vēsture 2005, Nr. 1, 47.–65. lpp.
- ¹³ KASPARS ZELLIS. Vācu okupācijas sākumposmā 1941. gadā laikrakstā “Tēvija” publicēto liriskas darbu statistiskā analīze. In: HEINRIHS STRODS (zin. red.). Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2005. Atbrīvotāji kā iekarotāji. Rīga 2006, 36.–49. lpp.

- ¹⁴ Piemēram, “Nacionālās enciklopēdijas” interneta mājaslapas šķirklī “Reklāma un sabiedriskās attiecības Latvijā” reklāmas vēsture Latvijā raksturota šādi: “*Reklāma kā apmaksāts pakalpojums parādījās, jau sākot ar Latvijas valsts atzišanu pirms simt gadiem. [...] Galvenais, ko reklāmdevēji centās publicēt, bija reklāmas teksts, ko reizēm papildināja arī ilustrācija. Šo periodu var uzskatīt par reklāmas sludinājumu izvietojšanas radošo risinājumu sākuma posmu.*” Tālāk aplūkota reklāmas vēsture Latvijā 20. gadsimtā, bet neskarot nacistiskās okupācijas posmu. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/5166> (skatīts 23.08.2019.).
- ¹⁵ Norādījumi par propagandas izmantošanu “Barbarosas” variantā. Berlīne, 1941. gada jūnijs. In: VILIS SAMSONS (sast.). Latvijas suverenitātes ideja liktēngriežos. Vācu okupācijas laika dokumenti 1941–1945. Rīga 1990, 32. lpp.
- ¹⁶ RSHA IV pārvaldes (gestapo) priekšnieka H. Millera ziņojums. Ziņojums par notikumiem PSRS. Nr. 53. Berlīne, 1941. gada 15. augusts. In: SAMSONS, Latvijas suverenitātes ideja liktēngriežos, 38. lpp.
- ¹⁷ Directive of the Wehrmacht Propaganda Section in Riga (Propagandastaffel Riga) about permission to distribute periodicals and magazines. In: ANDREJS PLAKANS (ed.). Experiencing Totalitarianism. The Invasion and Occupation of Latvia by the USSR and Nazi Germany 1939–1941. A Documentary History. Bloomington 2007, p. 108.
- ¹⁸ EDGARS ANDERSONS, LEONĪDS SILIŅŠ. Latvijas Centrālā Padome LCP. Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943–1945. Upsala, 1994, 27. lpp.
- ¹⁹ Latviešu periodika. Bibliogrāfisks rādītājs. 4. sēj. 1940–1945. Rīga 1995, 39. lpp.
- ²⁰ Ibidem, 95.–96. lpp.
- ²¹ Ibidem, 125. lpp.
- ²² Latvijas Padomju enciklopēdija, 5.2 sēj. Rīga 1984, 222. lpp.
- ²³ HEINRIHS STRODS. Latvijas pirmās padomju okupācijas aktivistu vajāšanas (1941. gada 23. jūnijs – 1945. gads). In: DZINTARS ĒRGLIS (sast.). Okupētā Latvija 20. gadsimta 40. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas 2004. gada pētījumi. Rīga 2005 (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 16), 106.–204. lpp., šeit 184. lpp.
- ²⁴ Piemēram, 1941. gada oktobrī vācu karaspēks no Latvijas izveda preces un resursus 5 644 439,97 reihsmarku apmērā, bet citām Vācu Reiha vajadzībām – preces un resursus 2 906 480,85 reihsmarku vērtībā; novembrī attiecīgi 8 891 956,59 un 343 366,04, decembrī – 9 543 884,41 un 449 608,92 reihsmarku vērtībā. Sk. Kopsavilkums par piegādēm 1941. gadā reihsmarkās (RM). In: ELMĀRS PELKAUSS (red.). Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krājums. Rīga 1999, 196. lpp.
- ²⁵ Ostlandes reihskomisāra H. Lozes 1941. gada 18. augusta rīkojums par Ostlandes civilpārvaldes pārņemšanu. In: PELKAUSS, Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991, 174. lpp.
- ²⁶ Vairāk par nacistu okupācijas varas kultūrpolitiku sk. DAINA BLEIERE, ILGVARS BUTULIS, INESIS FELDMANIS, AIVARS STRANGA, ANTONIJS ZUNDA. Latvijas vēsture 20. gadsimts. Rīga 2005, 275.–283. lpp.; BLEIERE et al., Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945), 300.–312. lpp.
- ²⁷ Tēvija, 03.07.1941., 4. lpp.
- ²⁸ Ibidem.
- ²⁹ Tēvija, 05.07.1941., 1.–6. lpp.
- ³⁰ Tēvija, 07.07.1941., 6. lpp.
- ³¹ Tēvija, 05.08.1941., 5.–6. lpp.
- ³² Tēvija, 14.07.1941., 7. lpp.
- ³³ Tēvija, 11.08.1941., 6. lpp.
- ³⁴ Tēvija, 14.07.1941., 6. lpp.
- ³⁵ Tēvija, 23.08.1941., 6. lpp.
- ³⁶ Tēvija, 11.12.1941., 4.–7. lpp.

- ³⁷ Tēvija, 27.12.1941., 4. lpp.
- ³⁸ Tēvija, 05.08.1941., 5. lpp.
- ³⁹ Tēvija, 24.07.1941., 8. lpp.
- ⁴⁰ Tēvija, 11.08.1941., 6. lpp.
- ⁴¹ Tēvija, 27.12.1941., 4. lpp.
- ⁴² Tēvija, 12.07.1941., 6. lpp.
- ⁴³ Tēvija, 24.12.1941., 7. lpp.
- ⁴⁴ Tēvija, 19.07.1941., 8. lpp.
- ⁴⁵ Tēvija, 24.07.1941., 7. lpp.
- ⁴⁶ Tēvija, 08.11.1941., 10. lpp.
- ⁴⁷ Tēvija, 01.11.1941., 4. lpp.
- ⁴⁸ Tēvija, 04.09.1941., 7. lpp.
- ⁴⁹ Tēvija, 03.07.1941., 4. lpp.
- ⁵⁰ Tēvija, 25.07.1941., 7. lpp.
- ⁵¹ Tēvija, 27.12.1941., 5. lpp.
- ⁵² Tēvija, 22.08.1941., 7. lpp.
- ⁵³ Tēvija, 10.09.1941., 7. lpp.
- ⁵⁴ Tēvija, 21.10.1941., 5. lpp.
- ⁵⁵ Tēvija, 08.12.1941., 4. lpp.
- ⁵⁶ Tēvija, 03.07.1941., 4. lpp.
- ⁵⁷ Tēvija, 09.10.1941., 4. lpp.
- ⁵⁸ Tēvija, 25.07.1941., 7. lpp.
- ⁵⁹ Tēvija, 01.11.1941., 5. lpp.
- ⁶⁰ Tēvija, 09.10.1941., 4. lpp.
- ⁶¹ Tēvija, 27.12.1941., 4. lpp.
- ⁶² Tēvija, 20.09.1941., 5. lpp.
- ⁶³ Tēvija, 06.12.1941., 5. lpp.
- ⁶⁴ Tēvija, 28.08.1941., 7. lpp.
- ⁶⁵ Tēvija, 26.11.1941., 5. lpp.
- ⁶⁶ Tēvija, 02.12.1941., 5. lpp.
- ⁶⁷ Tēvija, 19.07.1941., 7. lpp.
- ⁶⁸ Tēvija, 07.07.1941., 5. lpp.
- ⁶⁹ Tēvija, 22.08.1941., 6. lpp.
- ⁷⁰ Tēvija, 27.09.1941., 5. lpp.
- ⁷¹ Tēvija, 12.12.1941., 7. lpp.
- ⁷² Visām filmām, par kurām bija iespējams atrast informāciju, filmas režisors, uzņemšanas gads un sižets isumā norādīti piezīmēs. Ja pamattekstā nav minēta filmas uzņemšanas valsts, tā ir filmēta Vācijā.
- ⁷³ Tēvija, 14.07.1941., 4. lpp.
- ⁷⁴ Filmu nosaukumi saglabāti tādi, kā norādīts attiecīgajos sludinājumos. Jāņem vērā, ka, latviskojot ārzemju filmu nosaukumus, tika pieļauta visai brīva interpretācija. Šeit un turpmāk pamattekstā filmu nosaukumi atbilst attiecīgajiem sludinājumiem, oriģinālie nosaukumi norādīti piezīmēs.
- ⁷⁵ Tēvija, 25.07.1941., 6. lpp.

- ⁷⁶ Režisora Veita Harlana (*Veit Harlan*) filma “Žids Ziss” (*Jud Süß*), uzņemta 1940. gadā.
- ⁷⁷ Tēvija, 16.08.1941., 5. lpp.
- ⁷⁸ Režisora Veita Harlana (*Veit Harlan*) filma “Mūsu Zēni” (*Jugend*), uzņemta 1938. gadā. Sižets – jaunatnes dzīve Vācijā.
- ⁷⁹ Režisora Valtera Rutmaņa (*Walter Ruttmann*) filma “Vācijas ieroču kultuves” (*Deutsche Waffenschmieden*), uzņemta 1940. gadā. Sižets – vācu militārā rūpniecība.
- ⁸⁰ Tēvija, 27.10.1941., 5. lpp.
- ⁸¹ Režisora Bernda Hofmaņa (*Bernd Hofmann*) filma “Kad vīri aizceļo” (*Fahrt ins Leben*), uzņemta 1940. gadā. Sižets – stāsts par vācu karaflotes kursantiem.
- ⁸² Tēvija, 12.07.1941., 5. lpp.
- ⁸³ Režisora Vilija Frosta (*Willi Frost*) filma “Milulis” (*Bel Ami*), uzņemta 1939. gadā.
- ⁸⁴ Režisora Eduarda fon Borsodija (*Eduard von Borsody*) filma “Kongo ekspresis” (*Kongo-Express*), uzņemta 1939. gadā.
- ⁸⁵ Tēvija, 18.08.1941., 5. lpp.
- ⁸⁶ Karla Bēzes (*Carl Boese*) filma “Kāzu nakts” (*Hochzeitsnacht*), uzņemta 1940. gadā.
- ⁸⁷ Režisora Vladimira Slavinska (*Vladimír Slavínský*) komēdija “Julika” (*Pritelkyne pana ministra*), uzņemta Bohēmijas un Morāvijas protektorātā 1940. gadā.
- ⁸⁸ Režisora Hovarda Hoksa (*Howard Hawks*) komēdija “Pagājušās nakts meitene” (*His Girl Friday*), uzņemta 1940. gadā.
- ⁸⁹ Austriešu režisora E. V. Emo (Emeriha Jozefa Vojteka; *E. W. Emo, Emerich Josef Wojtek*) filma “Milu nemuito” (*Liebe ist zollfrei*), uzņemta 1941. gadā.
- ⁹⁰ Režisora Gēzas fon Bolvāri (*Géza von Bolváry*) komēdija “Operas balle” (*Opernballe*), uzņemta 1939. gadā.
- ⁹¹ Tēvija, 15.09.1941., 7. lpp.
- ⁹² Režisora Karla Bēzes (*Carl Boese*) mūzikls “Hallo, Janine” (*Hallo Janine!*), uzņemts 1939. gadā.
- ⁹³ Režisora Viktora Turjanska (*Viktor Tourjansky*) filma “Nevainīgā mīļākā” (*Die keusche Geliebte*), uzņemta 1940. gadā.
- ⁹⁴ Režisora Milo Harbiča (*Milo Harbich*) detektīvfīlma “Kriminālkomisārs Eiks” (*Kriminalkommissar Eyck*), uzņemta 1940. gadā.
- ⁹⁵ Dokumentālā filma par inuitu dzīvi.
- ⁹⁶ Režisora Karla Frēliha (*Carl Froelich*) komēdija “Neskati vīru no cepures” (*Der Grassmann*), uzņemta 1941. gadā.
- ⁹⁷ Režisora Karla Antona (*Karl Anton*) mūzikls “Deju virpuli” (*Wir tanzen um die Welt*), uzņemts 1939. gadā.
- ⁹⁸ Tēvija, 22.09.1941., 6. lpp.
- ⁹⁹ Režisora Herberta Zelfina (*Herbert Selphin*) piedzīvojumu filma “Pandūrs Trenks” (*Trenck, der Pandur*), uzņemta 1940. gadā.
- ¹⁰⁰ Režisora Džo Stekela (*Joe Stöckel*) filma “Ciema mūzika” (*Das sindige Dorf*), uzņemta 1940. gadā.
- ¹⁰¹ Tēvija, 25.07.1941., 6. lpp.
- ¹⁰² Tēvija, 31.07.1941., 7. lpp.
- ¹⁰³ Tēvija, 25.08.1941., 7. lpp.
- ¹⁰⁴ Tēvija, 26.11.1941., 4.–5. lpp.
- ¹⁰⁵ Tēvija, 02.12.1941., 5. lpp.
- ¹⁰⁶ Tēvija, 31.07.1941., 7. lpp.
- ¹⁰⁷ Tēvija, 26.09.1941., 4. lpp.

¹⁰⁸ Tēvija, 25.07.1941., 7. lpp.

¹⁰⁹ Tēvija, 02.10.1941., 5. lpp.

¹¹⁰ Tēvija, 01.11.1941., 5. lpp.

SUMMARY

The purpose of the article is to analyse the classifieds and advertisements published in 1941 in *Tēvija*, the official Nazi occupation power newspaper in Latvia, as history sources. In total, more than 34 000 classifieds were published in the newspaper during that time period.

The approach that aims to study classifieds as historical sources can grant valuable insights into the history of the Nazi occupation period in Latvia. The classifieds can be divided into several subsections. The first group comprises the classifieds that have a direct link to the political events of the time period. These include the funeral announcements of those killed during the Soviet era posted by their relatives, as well as classifieds announcing search for relatives lost and missing due to the Soviet occupation and the war. The few classifieds posted by Nazi authorities, occasionally serving propaganda functions also fall into this category.

The second group comprises the classifieds reporting on the economic conditions of the time period, for instance, those related to housing. Buildings in Riga and other cities had been severely damaged during the Soviet occupation. The warfare in 1941 caused even more serious damage. Furthermore, as Latvia came under the Nazi occupation, part of the available premises was handed over to the occupation army and officials. Consequently, the need to find a living space was very urgent for many inhabitants of Latvia.

Another typical economic problem that can also be traced through the classifieds is the lack of many goods and materials. The extensive socio-economic experiments initiated by the Soviet occupation power had largely destroyed the traditional system of production and trade of Latvia, causing an acute shortage of various commodities. The Nazi occupation power began the transformation of the Latvian economy in accordance with the requirements of Nazi ideology. Hence, already during the first days of the occupation, the Latvian economy was adapted to serve the military purposes of the occupation regime, consuming a considerable amount of resources previously available for the general population.

The third economic topic addressed in the classifieds was the demand for workforce. In 1940–1941, both Soviet and Nazi terror and warfare significantly reduced the population of Latvia. As a result, recruitment classifieds became highly topical, thus also revealing the proof of the economic policy of the Nazi occupation power in the invaded territories, where the main purpose was to maximize the use of resources for the needs of the army.

In addition to the above, there is a significant amount of advertisements placed in *Tēvija* that can be related to the group advertising “cultural events”. First of all, there are announcements of entertainment and social events. They provide an insight into the range of activities available to the Latvian population despite the warfare. The advertisements announcing the repertoire of Latvian cinemas and theatres can be referred to as a particular subgroup, as they allow to assess the influence of Nazi propaganda to the repertoire contents. Another subgroup comprises the advertisements directly related to the Nazi regime – for example, inviting to purchase Nazi propaganda materials.